

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.36>

ДАКТИЛОСКОПІЧНИЙ ОБЛІК В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Книженко С.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ*

Шарабан О.І.,

*головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень
та обліку відділу криміналістичних видів досліджень,
Харківський НДЕКЦ МВС*

Книженко С.О., Шарабан О.І. Дактилоскопічний облік в Україні: правове регулювання та тенденції розвитку.

У процесі виконання своїх службових обов'язків співробітники підрозділів Національної поліції України постійно стикаються з завданням ідентифікації особи за біометричними даними. Одним із видів такої ідентифікації є ідентифікація за відбитками пальців рук. Національна поліція згідно діючого законодавства наповнює та підтримує в актуальному стані реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, в тому числі здійснює збирання біометричних даних осіб шляхом дактилоскопіювання. Також автоматизовані дактилоскопічні ідентифікаційні системи використовуються у експертних службах. Окрім того, інформація про біометричні ознаки особи міститься також у Державній міграційній службі України, яка є підрозділом системи МВС України. Вона забезпечує ведення Єдиного державного демографічного реєстру, де фіксуються біометричні дані (параметри) особи. Під останніми розуміють відцифровані відбитки пальців рук, відцифроване зображення обличчя.

Таким чином, органи досудового розслідування в рамках кримінального провадження з метою отримання інформації про біометричні параметри особи можуть звертатися за допомогою до спеціалістів не тільки Експертної служби МВС України, а й до Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України, Державної міграційної служби України.

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає тільки порядок відбирання біологічних зразків у особи для проведення експертизи в рамках здійснення кримінального судочинства. Правила збирання, накопичення, зберігання, використання та знищення біометричних даних розкриваються тільки в підзаконних нормативних актах, які між собою мають багато протиріч. Нажаль в нашій країні є випадки, коли інформація, що міститься в інформаційно-пошукових системах МВС України своєчасно не видаляється, чим порушуються права і свободи громадян. Тому правове регулювання збирання біометричних даних є вкрай важливими та актуальними оскільки багато питань залишається не врегульованими на законодавчому рівні.

На сьогодні, діюча система автоматизованих дактилоскопічних обліків МВС України потребує технічного вдосконалення та правового врегулювання збору даних із дотриманням захисту прав людини і основоположних свобод. Автори пропонують питання правового забезпечення дактилоскопічного обліку й інших біометричних даних вирішити шляхом прийняття закону про біометричну реєстрацію, де були б визначені її види, порядок формування та використання. Дослідники вважають за потрібне впроваджувати мультимодальні біометричні технології, які можуть здійснювати пошук за кількома біометричними параметрами з можливістю їх комбінування.

Ключові слова: криміналістичні обліки, дактилоскопія, біометрична реєстрація, ідентифікація особи, захист персональних даних.

Knizhenko S.O., Sharaban O.I. Dactyloscopic accounting in Ukraine: legal regulation and development trends.

In the process of performing their duties, employees of the National Police of Ukraine are constantly faced with the task of identifying a person based on biometric data. One of the types of such identification is identification by fingerprints. According to the current legislation, the National Police fills and maintains up-to-date registers and data bases (banks) that are part of the unified information system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, including collecting biometric data of individuals through fingerprinting.

Automated dactyloscopic identification systems are also used in expert services. In addition, information on the biometric characteristics of a person is also contained in the State Migration Service of Ukraine, which is a subdivision of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. It ensures maintenance of the Unified State Demographic Register, where biometric data (parameters) of a person are recorded. The latter means digitized fingerprints, digitized face image.

Thus, pretrial investigation bodies within the framework of criminal proceedings in order to obtain information about the biometric parameters of a person can turn to specialists not only of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, but also to the Department of Information and Analytical Support of the National Police of Ukraine, the State Migration Service of Ukraine.

The Criminal Procedure Code of Ukraine defines only the procedure for taking biological samples from a person for examination as part of criminal proceedings. The rules of collection, accumulation, storage, use and destruction of biometric data are disclosed only in secondary legal acts, which have many contradictions among themselves. Unfortunately, in our country there are cases when the information contained in the information and search systems of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is not deleted in a timely manner, which violates the rights and freedoms of citizens.

Therefore, the legal regulation of the collection of biometric data is extremely important and relevant, as many issues remain unsettled at the legislative level.

Today, the current system of automated dactyloscopic records of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine needs technical improvement and legal regulation of data collection with respect for the protection of human rights and fundamental freedoms. The authors propose to resolve the issue of legal support for dactyloscopic registration and other biometric data by adopting a law on biometric registration, which would define its types, the order of formation and use. Researchers consider it necessary to implement multimodal biometric technologies that can search for several biometric parameters with the possibility of combining them.

Key words: forensic records, dactyloscopic, biometric registration, personal identification, personal data protection.

Постановка наукової проблеми. Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України входять до складу сектору безпеки і оборони та в рамках своїх функцій здійснюють забезпечення національної безпеки. Згідно чинного законодавства поліція наповнює та підтримує в актуальному стані реєстри та бази даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України. У процесі виконання своїх службових обов'язків співробітники підрозділів Національної поліції України постійно стикаються з завданням ідентифікації особи, в тому числі й за відбитками пальців рук, які належать до біометричних даних особи й підпадають під захист держави як персональні дані. Тож правове регулювання збирання біометричних даних у вигляді відбитків пальців рук людини є вкрай важливими та актуальними оскільки багато питань залишається не врегульованими на законодавчому рівні.

Стан опрацювання. В юридичній літературі питанням розвитку і функціонування дактилоскопічного обліку приділяли увагу В.В. Бірюков, В.П. Захаров, В.Г. Хахановський, В.С. Бондар, Г.М. Рудий, В.І. Рудешко, В.І. Шалімов, О.В. Шведова, В.В. Юсупов та інші. Наукові роботи присвячені проблемам виявлення та фіксації слідів пальців рук, їх використанню в розслідуванні кримінальних правопорушень. Однак залишаються не вирішеними та дискусійними питання щодо правового регулювання дактилоскопічного обліку.

Мета статті полягає у розкритті проблем та перспектив удосконалення правового регулювання дактилоскопічного обліку в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження.

На сьогодні підрозділи інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції здійснюють формування, супроводження та використання у службовій діяльності інформаційних ресурсів

(обліків), власником яких є МВС України. Дактилоскопічний облік функціонує на центральному (м. Київ) та обласному рівнях (наприклад, Харківська область, Львівська область) і складається з АДІС «ДАКТО-2000» та АДІС «Сонда». Вказані автоматизовані дактилоскопічні ідентифікаційні системи використовуються на території України у ДНДЕКЦ та НДЕКЦ.

Автоматизована дактилоскопічна ідентифікаційна система «ДАКТО 2000» здійснює автоматизований облік дактилоскопічних карт осіб, затриманих за підозрою в учиненні правопорушень; людей, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе та невідомих трупів.

Підкреслимо важливий факт: дактилоскопічні картотеки ведуться підрозділами інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції, а слідотеки ведуться Експертною службою МВС України.

Система дактилоскопічного обліку, якою користуються Експертні служби різних областей України на жаль вже морально застаріла, оскільки дуже давно не оновлювалась. Водночас, не зважаючи на вказані недоліки, «ДАКТО-2000» дає високі співпадіння між: «Слід-Слід» – 100%; «Слід-Дактилокарта» – 90%; «Дактилокарта-Слід» – 85,5%; «Дактилокарта-Дактилокарта» – 100%.

Наступна дактилоскопічна система – це АДІС «Сонда». Нею успішно користуються в цілому ряді країн: Україні, Латвії, Молдові, Узбекистані, Киргизії, Таджикистані, Сирії, Уругваї, Гватемалі, Китаї. Вона демонструє високі показники надійності на рівні найкращих світових систем.

Варто вказати, що на сьогодні можлива ідентифікація не тільки за відбитками пальців рук, а також: голосу, обличчя, ДНК, іншими ознаками. Заразом результати наукових досліджень вказують на те, що все ж таки найпопулярнішими були та залишаються системи, які реалізують технології ідентифікації за відбитками пальців і за обличчям [1, с. 57].

В Україні загальні засади та принципи обробки персональних даних передбачено Законом «Про захист персональних даних». Його положення є рамковими та встановлюють загальні вимоги щодо того, яким чином повинна здійснюватися обробка персональних даних конкретними володільцями та яких правил при цьому дотримуватися. Діяльність підрозділів Національної поліції України зі збирання біометричних даних у вигляді відбитків пальців рук регламентується положеннями Закону України «Про національну поліцію», Кримінального процесуального кодексу України, наказом МВС України від 11 лист. 2001 р. № 785 «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України», наказом МВС України та ДДУПВП від 23.08.2002 № 823/188 «Про затвердження Інструкції про порядок формування, ведення та використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України». Окрім того, наказом Міністерства внутрішніх справ України від 29.11.2016 № 1256 «Про організацію доступу до відомостей персонально-довідкового обліку єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України» затверджено порядок доступу до відомостей персонально-довідкового обліку єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України.

На жаль в Україні є непоодинокі випадки, коли інформація, що міститься в інформаційно-пошукових системах МВС України своєчасно не видаляється, чим порушуються права і свободи громадян й вони змушені звертатися до суду за захистом [2].

У законі про Національну поліцію вказано, що вона наповнює та підтримує в актуальному стані реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, в тому числі здійснює збирання біометричних даних осіб шляхом дактилоскопіювання, у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України [3]. Водночас КПК України визначає тільки порядок відбирання біологічних зразків у особи для проведення експертизи.

Правила збирання, накопичення, зберігання, використання та знищення біометричних даних розкриваються тільки в підзаконних нормативних актах. Так, в Інструкції «Про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України» визначено що проводиться дактилоскопіювання осіб, які:

- затримані за підозрою у вчиненні злочину;
- взяті під варту;
- звинувачуються у вчиненні злочину;
- піддані адміністративному арешту.

Даною Інструкцією також регулюються строки зберігання дактилоскопічних карт та підстави їх вилучення з обліку до спливу строків зберігання [4].

В Інструкції про порядок формування, ведення та використання оперативного-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України підстави дактилокопіювання осіб визначені такі:

- засуджені до довічного позбавлення волі, до позбавлення волі на певний строк, до тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, до обмеження волі та арешту незалежно від складу злочину, виду та строку покарання;
- іноземці, які засуджені або ті, що знаходяться під слідством, незалежно від складу злочину і виду покарання;
- громадяни України, засуджені судами інших держав до позбавлення волі;
- засуджені до виправних робіт або звільнені від відбування покарання з випробуванням, відносно яких судом винесено ухвалу про направлення їх в місця позбавлення волі для подальшого відбування покарання;
- особи, оголошені в розшук;
- особи, що вчинили злочини і направлені за рішенням суду до психіатричних лікарень для примусового лікування;
- особи, що проходять за архівними кримінальними справами, які зберігаються в архівах МВС України, Служби безпеки України і Центрального державного архіву громадських об'єднань України;
- особи, затримані за підозрою в занятті бродяжництвом [5]. Зазначимо, що відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 29.06.2010 № 17-рп/2010 у справі № 1-25/2010, положення про право проводити фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку, дактилоскопію осіб, які затримані за підозрою у занятті бродяжництвом визнані такими, що не відповідають конституції України [6].

Тож ми бачимо, що вказані інструкції мають між собою протиріччя та є застарілими.

Варто також вказати на те, що інформація про біометричні ознаки особи міститься також у Державній міграційній службі України, яка є підрозділом системи МВС України. Вона забезпечує ведення Єдиного державного демографічного реєстру, де фіксуються біометричні дані (параметри) особи. Під останніми розуміють відцифровані відбитки пальців рук, відцифроване зображення обличчя.

Таким чином, органи досудового розслідування в рамках кримінального провадження з метою отримання інформації про біометричні параметри особи можуть звертатися за допомогою до спеціалістів не тільки Експертної служби МВС України, а й до Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України, Державної міграційної служби України.

У юридичній літературі широко обговорюється питання про прийняття закону про дактилоскопічну реєстрацію. Прихильники закону про державну дактилоскопічну реєстрацію вказують на її обов'язковий характер [7, 8, 9].

Досвід іноземних країн свідчить про неоднозначність думок з цього питання. Наприклад, у Молдові діє закон про державну дактилоскопічну реєстрацію, яким передбачена добровільна та обов'язкова реєстрація зі строком зберігання матеріальних носіїв з дактилоскопічною інформацією до досягнення 80 років, а невпізнаних трупів до моменту впізнання але не більше 10 років [10].

З січня 2021 року у Казахстані введений в дію закон про дактилоскопічну та геномну реєстрацію, згідно якого геномна інформація зберігається протягом 25 років після смерті засудженого [11].

У США в різних штатах питання використання біометричної інформації вирішено неоднаково. Наприклад, у штатах Каліфорнія, Массачусетс рішеннями судів в деяких містах заборонено застосування технології розпізнавання облич, у тому числі поліцією [12].

Україна прийняла зобов'язання забезпечувати дотримання прав і свобод людини, в тому числі й право на недоторканність приватного життя, яке гарантується ст. 32 Конституцією України та ст. 8 Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод. Ми погоджуємося з В.П. Захаровим, В.І. Рудешко у тому, що необхідно встановити такі правові норми, які б забезпечили надійний захист і безпеку зберігання персональної інформації й не завдали б шкоди основним правам і свободам громадян, оскільки досягнення мети підвищення рівня національної безпеки виправдовує заходи щодо створення інформаційно-пошукових систем правоохоронних органів [1, с. 424].

На наш погляд, більш правильно говорити про закон щодо біометричної ідентифікації осіб, який би вирішив питання не тільки дактилоскопічної реєстрації але й реєстрації за іншими біометричними даними.

При цьому слід чітко визначити порядок отримання, зберігання та знищення відповідної біометричної інформації, а також створити необхідний механізм контролю за такою діяльністю.

В рамках розгляду цього питання важливо вказати на те, що у світі сьогодні впроваджуються і дають гарні результати мультимодальні біометричні технології. Мова йде про створення інформаційно-пошукових систем, які здійснюють пошук за кількома біометричними параметрами (наприклад, відбитки пальців рук та зображення обличчя або райдужна оболонка ока) [13].

Тому ми вважаємо, що потребують правового врегулювання питання не тільки дактилоскопічного обліку а й інших біометричних даних. Це питання пропонуємо вирішити шляхом прийняття закону про біометричну реєстрацію, де були б визначені її види, порядок формування та використання.

Потребують також подальшого удосконалення існуючі системи та розроблення нових апаратно-програмних засобів автоматизованих дактилоскопічних ідентифікаційних систем. Зокрема, пристроїв введення відбитків пальців (наприклад, вже створено прилад, який зчитує узор папілярних ліній зі зворотної сторони пальця).

Варто запозичувати позитивний досвід іноземних країн щодо створення єдиних надвеликих масивів дактилоскопічної інформації в центральних підрозділах. Наприклад, таким шляхом пішли Німеччина, Ізраїль, Швейцарія, Чехія, Словаччина, Казахстан та Угорщина.

Важливим також буде удосконалення діючої системи автоматизованих дактилоскопічних обліків МВС України шляхом створення єдиного автоматизованого банку даних з нарощуванням потужностей існуючих центральних, обласних програмно-технічних комплексів задля проведення перевірок у режимі реального часу та наданням авторизованого доступу до баз працівникам усіх правоохоронних органів.

Висновки. Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що сьогодні в Україні виникла необхідність у розробці нормативно-правової бази, загальних положень, принципів і вимог до організації системи біометричної реєстрації з врахуванням досвіду передових країн світу. Варто прийняти закон про біометричну реєстрацію, який би включав в себе різні види біометричних технологій (а не тільки відбитки пальців рук чи ДНК) з можливістю їх комбінування.

Враховуючи практику зарубіжних країн, національна автоматизована дактилоскопічна інформаційно-пошукова система має відповідати також таким вимогам як здатність працювати з великими обсягами інформації, можливість застосування методів безфарбового дактилоскопіювання.

Список використаних джерел:

1. Захаров В.П., Рудешко В.І. Біометричні технології в XXI столітті та їх використання правоохоронними органами: посібник. 2-ге вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 492 с.
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 30 квітня 2020 року. Справа № 199/5324/19. Адміністративне провадження № К/9901/7795/20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=89013322&red=100003761aef5172cbfc8fabfb814321f8f76f&d=5> (дата звернення: 20.08.23).
3. Про національну поліцію від 02.07.2015 р. № 580-VIII: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19#Text> (дата звернення: 20.08.23).
4. Інструкція про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 вересня 2001 р. № 785. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/reg6257?an=14&ed=2011_07_21 (дата звернення: 25.08.2023).
5. Інструкція про порядок формування, ведення та використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України: Наказ МВС України та ДДУПВП від 23.08.2002 № 823/188. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/REG7026> (дата звернення: 23.08.2023).
6. Рішення Конституційного Суду України від 29.06.2010 № 17-рп/2010 у справі № 1-25/2010. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ks10076?an=&ed=&dtm=&le=> (дата звернення: 10.08.2023).
7. Волошин О.Г., Чабан К.Є. Упровадження біометричних технологій при проведенні ідентифікації людини. Теорія та практика судовоекспертної діяльності: матеріали VIII Міжвідомчої конференції (27 листопада 2019 року). Київ, 2019. С. 436–440.
8. Бідняк Г.С. Нормативно-правове регулювання дактилоскопіювання осіб. / Криміналістичний вісник. № 2 (28). 2017. С. 446–450.
9. Опанасенко О.М. Шляхи вдосконалення ведення та використання дактилоскопічної реєстрації для ідентифікації особи. / Науковий журнал ЛОГОС. Мистецтво наукової думки. № 3. 2019. С. 155–157.

10. Law On State Dactyloscopic Registration URL: <https://www.lawyer-moldova.com/2013/02/law-on-state-dactyloscopic-registration.html> (дата звернення: 19.08.2023).
11. On dactyloscopic and genomic registration URL: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z1600000040> (дата звернення: 19.08.2023).
12. Бригинець С. Біометричні дані: збір і захист у Європі, США та Україні. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/biometrichni-dani-zbir-i-zahist-u-evropi-ssha-ta-ukrayini.html> (дата звернення: 18.08.2023).
13. Multimodal Biometric Capability. URL: <https://www.innovatrics.com/innovatrics-abis/criminal-investigation/> (дата звернення: 20.08.2023).